

Kosek, Pavel

Komparativ

In: Kosek, Pavel. *Historická mluvnice češtiny I*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 95-98

ISBN 978-80-210-6906-0; ISBN 978-80-210-6909-1 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130634>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

KOMPARATIV

Tvoření komparativu a superlativu

Stč. zdědila z psl. dva způsoby tvoření komparativu:

A/ Kratší formy komparativu: *-í, -ši, -še*

Původně tato přípona obsahovala neslabičné *j*, které způsobovalo palatalizaci (jotaci kořeně samohlásky). Forma středního rodu je nepůvodní: očekávali bychom formu *-e*. Tato podoba byla nahrazena novotvarem obsahujícím sufix *-š-*, který se vyskytuje ve všech ostatních pádech. Stará podoba *-e* se zachovala jen ve formách ustrnulých komparativů adverbii (*méně, více*). Podobný proces se pak odehrál ve tvaru nominativu sg. m., kde se prosadila také podoba obsahující *-š-* (*mení* → *men-š-í*, *bliží* → *bliž-š-í*).

Tvoření komparativů krátkou formou bylo již ve stč. neproduktivní, neboť se tak tvořila jen uzavřená třída adjektiv:

1. Supletivní formy komparativu:

dobrý → *lepší, lepší, lepše* (z původního *lépe* ustrnutím vznikl komparativ adverbia)

malý → *mení, menší, menše* (z původního *méně* ustrnutím vznikl komparativ adverbia)

velký → *věcí, věcší, věcše* (z původního *věce* ustrnutím vznikl komparativ adverbia)

zlý → *hoří, horší, horše* (z původního *hóře* ustrnutím vznikl komparativ adverbia)

2. Komparativy některých frekventovaných a slovtvorně nemotivovaných adjektiv:

mladý → *mlazí, mlazší, mlazše*

čistý → *čiščí, čiščí, čišče*

3. Komparativy adjektiv odvozených sufixy *-oký, -ký, -ný*

Jejich tvoření se vyznačuje slovtvorně velmi neobvyklým postupem, a to resuffixací (při jejich tvoření se odstraňují sufixy *-ok-*, *-k-*, *-n-*)

blízký → *bliží, bližší, bližše* (z původního *bliže* vznikl ustrnutím komparativ adverbia)

krátký → *krací, kracší, kracše*

krásný → *kraší, krašší, krašše*

vysoký → *vyší, vyšší, vyšše* (z původního *výše* vznikl ustrnutím komparativ adverbia)

Kratší způsob tvoření komparativů zůstal do nč. z velké části zachován: v řadě případů však byla odstraněna konsonantická alternance: *krátký* – *krací, kracší, kracše* → *krátký*

– *kratší*; *mladý* – *mlazí*, *mlazši*, *mlazše* → *mladý* – *mladší* (v některých dialektech pokročil vývoj dále, srov. slezskočeské *drahý* – *drahší*).

B/ Delší formy komparativu: *-ějí*, *-ějši*, *-ějše* (stará forma neutra *-ěje* je ustrnulá)

Na rozdíl od předchozího způsobu je tvoření delších forem komparativů velmi produktivní. Delší komparativní sufix byl původně shodný s kratším, obsahovala však navíc ě, které způsobovalo 1. palatalizaci velár. Také zde byla forma středního rodu nepůvodní: očekávali bychom tvar *'-ěje. Tato podoba byla stejně jako u kratších forem nahrazena novotvarem obsahujícím sufix *-š-*, který sem pronikl ze všech ostatních pádů (tím byla sjednocena podoba tvarotvorného základu). Stará podoba *'-ěje se zachovala jen ve formách ustrnulých komparativů adverbii (ve stč. běžná podoba *bujnějie* obsahuje nepůvodní dlouhé *ie*, které se snad vyvinulo kontrakcí ze staré podoby složené deklinace *'-ějeje > -ějě > -ějie, nebo byl jeho vznik snad ovlivněn dlouhou podobou maskulina). Podobný proces se pak odehrál ve tvaru nominativu sg. m., kam se prosadila také podoba obsahující *-š-* (*bujnějí* → *bujn-ějš-í*).

bujný → *bujnějí*, *bujnější*, *bujnějše* (z původního **bujněje* se ustrnutím vyvinul komparativ adverbia *bujnějie* > *bujnějí* > *bujnějí*)

bohatý → *bohatějí*, *bohatější*, *bohatějše*

Kromě těchto dvou způsobů se během vývoje češtiny střední doby konstituovalo nehistorické tvoření komparativu formantem *-í*. Tento způsob vznikl emancipací původní jmenné formy maskulina *-í*, která se přehodnotila v koncovku měkké složené deklinace (slovotvorně bychom tedy měli tyto formy chápat jako výsledek konverze). Ve spis. č. se tento způsob tvoření týká jen adjektiv zakončených na veláru:

lehký → *lehč-í*

vlhký → *vlhč-í*

mělký → *měľč-í*

Nicméně ze severovýchodočeských dialektů jsou známy formy *chytří* ,chytřejší, *mokří* ,mokřejší.

Formy superlativu se derivovaly z komparativu prefixem *naj*.

Skloňování komparativu a superlativu

V psl. měly obě formy komparativu plné jmenné i složené skloňování. Až na nominativ obsahovaly všechny pádové formy sufix *-š-* / *-ějš-*. Ve stč. se však formy jmenného skloňování omezily na funkce přísudku a doplňku, event. se vyskytovaly v ustálených spojeních.

1. Jmenná deklinace komparativu

	Krátké formy			Dlouhé formy		
sg.	m.	n.	f.	m.	n	f
1.	<i>vyš-í</i>	<i>vyš-š-e</i>	<i>vyš-š-i</i>	<i>bujn-ějí</i>	<i>bujn-ějš-e</i>	<i>bujn-ějš-i</i>
2.	<i>vyš-š-ě</i>	= m.	<i>vyš-š-ě</i>	<i>bujn-ějš-ě</i>	= m.	<i>bujn-ějš-ě</i>
3.	<i>vyš-š-u</i>	= m.	<i>vyš-š-i</i>	<i>bujn-ějš-u</i>	= m.	<i>bujn-ějš-i</i>
4.	<i>vyš-í / vyš-š-ě (?)</i>	<i>vyš-š-e</i>	<i>vyš-š-u</i>	<i>bujn-ějí / bujn-ějš-ě (?)</i>	<i>bujn-ějš-e</i>	<i>bujn-ějš-u</i>
6.	<i>vyš-š-i</i>	= m.	–	<i>bujn-ějš-i</i>	= m.	–
7.	<i>vyš-š-em</i>	= m.	–	<i>bujn-ějš-em</i>	= m.	–
pl.						
1.	<i>vyš-š-e</i>	<i>vyš-š-e</i>	<i>vyš-š-e</i>	<i>bujn-ějš-e</i>	<i>bujn-ějš-e</i>	<i>bujn-ějš-e</i>

Formy zvýrazněné v tabulce tučným řezem písma představují původní tvary, které navazují na psl. stav. V nom. sg. f. se objevuje dubletní *ja*-kmenová koncovka *-i* (podtyp *knieni*). V nom. pl. se pak na rozdíl od psl. vyskytuje ve všech rodech koncovka konsonantické deklinace *-e* (původně se vyskytovala jen v m.).

Jak již bylo řečeno, jmenné skloňování adjektiv zaniklo a bylo nahrazeno deklinací složenou. Přitom byla nahrazena forma nom. sg. m., která se začala tvořit ze stejného tvarotvorného základu jako ostatní pádové formy, tj. KOŘEN+š+AFIX SLOŽENÉ DEKLINACE:

2. Složená deklinace komparativu

	Krátké formy			Dlouhé formy		
sg.	m.	n.	f.	m.	n	f
1.	<i>vyš-š-í</i>	<i>vyš-š-í</i>	<i>vyš-š-í</i>	<i>bujn-ějš-í</i>	<i>bujn-ějš-í</i>	<i>bujn-ějš-í</i>
2.	<i>vyš-š-ího</i>	= m.	<i>vyš-š-í</i>	<i>bujn-ějš-ího</i>	= m.	<i>bujn-ějš-í</i>
3.	<i>vyš-š-ímu</i>	= m.	<i>vyš-š-í</i>	<i>bujn-ějš-ímu</i>	= m.	<i>bujn-ějš-í</i>
4.	<i>vyš-š-í / vyš-š-ího</i>	<i>vyš-š-í</i>	<i>vyš-š-í</i>	<i>bujn-ějš-í / bujn-ějš-ího</i>	<i>bujn-ějš-í</i>	<i>bujn-ějš-í</i>
6.	<i>vyš-š-ím</i>	= m.	<i>vyš-š-í</i>	<i>bujn-ějš-ím</i>	= m.	<i>bujn-ějš-í</i>
7.	<i>vyš-š-ím</i>	= m.	<i>vyš-š-í</i>	<i>bujn-ějš-ím</i>	= m.	<i>bujn-ějš-í</i>
pl.						
1.	<i>vyš-š-í</i>	<i>vyš-š-í</i>	<i>vyš-š-í</i>	<i>bujn-ějš-í</i>	<i>bujn-ějš-í</i>	<i>bujn-ějš-í</i>
